

Hata ve Hilelerin Finansal Tahminlere Etkisi

Melike Güneş¹

Özet

Finansal tablolar; finansal durum, faaliyet yapısı ve nakit akışının gözlenmesinde önemli göstergelerdir. Özellikle finansal tablolardaki bilgilerin gerçek durumu yansıtması paydaşlar açısından büyük önem arz etmektedir. Finansal tablolardaki hatalar; dikkatsizlik, operasyonel riskler, hesaplama eksiklikleri ve bilişim sisteminden kaynaklanan durumları yansıtırken, finansal hileler ise kasıtlı veyahut bilinçli olarak yapılan eylemleri ifade etmektedir. Finansal tablolarda yapılan hata ve hileler toplumda finansal verilere olan güveni zedelemekte, yatırım kararlarının ertelenmesi, ülke kaynaklarının verimsiz kullanılması gibi olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu nedenle finansal tablolardaki hata ve hilelerin yansımaları ve tespiti her daim önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışma finansal raporlardaki hata ve hile türlerinin belirlenmesi, hata ve hileye yönelime neden olan faktörlerin tespiti, hata ve hile durumlarının minimize edilmesinde etkili yöntemlerin neler olduğunun ortaya konulmasında literatüre katkıda bulunacaktır.

1. Giriş

Küreselleşen dünya konjonktüründe hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. İktisadi, sosyal ve teknolojik yapıda yaşanan bu değişimler bir döngü şeklinde birbirini etkilemektedir. Yaşanan bu dönüşüm sürecinde en fazla etkilenen kesim şüphesiz piyasa içerisinde yer alan aktörlerdir. Kişi, kurum ve kuruluşlar bu döngünün hem etkileyeni hem de etkileneni rolünü üstlenmektedir. Finansal aktörlerin ortaya koyduğu sonuçlar günümüzde daha çok bilgi kullanıcıları tarafından ilgi görmekte ve takip edilmektedir. İş ve işleyişin niteliğinin ön planda olduğu böyle bir ortamda özellikle gelişmiş teknoloji, teknik ve yöntemleri kullanılarak değerlendirmede bulunmak büyük önem arz etmektedir. Bu değerlendirmelerde bazen sonuçlar, bazen de finansal tablolar kullanıcıların karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır.

1 Öğr. Gör. Dr. Harran Üniversite, Hilvan Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, mbayar@harran.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5469-6627

Dolayısıyla bu önem finansal tabloların güvenilir olma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Finansal analiz; kurum ya da kuruluşların mali ve finansal performans düzeyinin saptanması, mali tablolarda yer alan hesaplar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve rakip ortalamalarıyla kıyaslama yaparak yorumlama şeklinde ifade edilmektedir (Sarıkale ve İltter, 2018: 166). Finansal analiz iktisadi ve sosyal hayatın önemli bir parçasıdır. Bir kurumu, işletme sahibini, çalışanı, yatırım sahibini esasen toplumun genelini ilgilendirmektedir. Bu yönüyle finansal analizin başarılı olabilmesi için öncesinde belli başlı hususların en iyi şekilde yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Bu önem dahilinde ilgili döneme ait çevresel ve ekonomik şartlar dikkate alınmalı, analiz edilen kurum ya da kuruluşun içerisinde yer aldığı piyasa yapısı, kullanılan teknik yapı, muhasebe yöntemleri bilinmeli, mevcut değerler gerçeği yansıtmalı, eksiksiz ve karşılaştırılabilir mali tablolar hazırlanmalıdır. Aynı zamanda analizi gerçekleştirecek kişi ya da kişilerin gerekli mesleki bilgi, beceri ve tecrübeye haiz olması gerekmektedir (Bektöre vd., 1993: 6-7). Finansal tablolarda hata ve hile unsurunu belirlemek, ilgili mevzunun ne şekilde ve kim tarafından yapıldığının tespiti ve en çok kimlerin etkilendiğinin ortaya konulması büyük önem taşımaktadır (Ata vd., 2019: 217).

Bu doğrultuda çalışmada öncelikle hata ve hile kavramları teorik olarak açıklanarak, hata ve hile nedenleri ve türleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu teorik bilgiler ışığında finansal işlemlerde hata ve hile hususunda yapılan çalışmalara genel perspektifte değinilerek, hata ve hilelerin neden olduğu ekonomik kaybın yanı sıra etiksel açıdan kişi, kurum ve kuruluşlara vermiş olduğu zarar ve değer kaybı ile finansal tahminlemeye olan etkisi ve bu konuda denetimin önemi betimsel değerlendirmelerle açıklanmıştır.

2. Hata Kavramı

Hata kelimesi Türkçe sözlükte “yanılgı, yanılma ve bilmeden yapılan yanlış” gibi anlamları içermektedir (www.tdk.gov.tr). Başka bir tanımlamada hata, unutkanlık, bilgisizlik ya da dikkatsizlik sebebiyle mali kaynaklı kayıt, işlem ve hesaplarda herhangi bir kötü niyet olmadan yapılan yanlışlıklardır (Kepekçi, 1994: 9). Finansal tablolardaki yanlışlıklar sadece hatadan değil hilelerden de kaynaklanabilmektedir. Her iki kavramı birbirinden ayıran temel faktör ise, finansal işlem sırasında eylemin bilinçli yapılp yapılmadığıdır. Esasen hata, çalışanın istemeden ve bilmeden yapmış olduğu yanlışlıktır (Özçelik vd., 2017: 199). Hatanın nedenleri arasında en temel olanı hata yapmaya müsait bir yapıya sahip olan insan faktörüdür. Bunun dışında hatanın nedenleri; bilgisizlik, ihmalkarlık, tecrübesizlik ve dikkatsizliktir (Tayman ve

Tekşen, 2019: 458). Hata türleri ise; işlemsel hatalar, kayıt hataları, unutmama ve mükerrer hatalar, bilanço hataları, aktarma hataları, değerlendirme hataları, telafi edici hatalar ve bilgi ve tecrübesizlikten kaynaklanan hatalar şeklinde sınıflandırılmaktadır.

İşlemsel hatalar: Finansal tablo ve cetvellere yazılacak meblağların hesaplanması esnasında yapılan yanlışlıklardır. Sigorta primi, vergi, amortisman, iskonto, faiz tutarlarının hesaplanması sırasında yapılan hesap hatalarından oluşmaktadır. Ayrıca matematiksel düzensizlikler (bölme, toplama, çıkarma, çarpma işlemlerinden kaynaklanan hatalar), envanter listelerinin düzenlenmesi hususları da işlemsel hata olarak kabul edilmektedir (Haftacı, 2014: 86).

Kayıt hataları: Bilgi ve belgelerin kayıt altına alınması sırasında tarih, hesap ismi, rakam ve zaman dilimi açısından oluşmuş hatalardır. Hesap isminde gerçekleştirilen hatalar; işlemlerin usul ve esasına göre yorumlanamamasına neden olarak başka hesaba kayıt hatasına sebebiyet vererek oluşan hatalardır (Kaval, 2005: 64). Rakamsal kayıt hataları; işlemlerin gerçekleştirilmesi esnasında sayıların yanlış yazılması ya da yer değiştirmiş şekilde kaydedilmesinden ötürü ortaya çıkan hatalardır (Gökay, 1994: 118). Tarih ve zaman dilimi yönüyle yapılan hatalar; kayıt altına alınan belgelere ilişkin belge tarihi ve kayıt tarihi bilgileri arasındaki tutarsızlığın mevcut olduğu hatalardır. Bir önceki döneme ait değerlerin bir sonraki döneme aktarılması şeklinde yapılmış olan hatalardır (Güçlü, 2005: 74-75). Burada belirtmek gerekir ki ileri teknolojinin bir parçası olan yeni nesil bilgisayarların kullanımı ile gerek işlemsel gerekse kayıt hatalarına pek rastlanılmamaktadır.

Unutmama ve mükerrer hatalar: Unutmama hataları; alım, satım ya da gider işlemlerinin ilgili döneme kaydedilmemesi yahut kayıtlara hiç yazılmaması nedeniyle ortaya çıkan hatalardır. Bu hata türü ilgili personelin kontrolü esnasında dikkati sonucunda ortaya çıkmaktadır. Mükerrer hata ise aynı kaydın birden fazla tutulması ile yapılan hatalardır (Baskan, 2013: 8).

Bilanço hataları: Bireylerin bilgi eksiklerinden ötürü kayıtların yanlış hesaplara yapılmasıdır. Bilanço hatalarını üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar (Açık, 2012: 354);

1. Bilançonun aktif ve pasif kalemlerinde yer alan amortisman, kıymetlerin değerlendirilmesi, karşılık ayırma hususlarında ilgili kanun, kural ve ilkelere uygun işlem yapılmaması nedeniyle ortaya çıkan hatalardır. Bu hatalar değerlendirme hataları olarak da ifade edilmektedir.

2. Aktif ve pasif hesapların karşılaştırılıp tek hesapta birleştirilmesidir. Bu hesaplar bilançonun açık ve anlaşılabilir olma özelliği ile uyuşmamaktadır. Bu tür işlemler finansal tablolara ilişkin analizin doğru şekilde yapılmasına engel teşkil etmektedir.
3. Bilançoda niteliği belli olmayan kapalı hesapların olmasıdır. Bu tür hesapların varlığı da bilançonun açıklık, anlaşılabilir olma özelliğine aykırıdır. Bu hesapların bulunması analiz yapmayı zorlaştırmakta ve yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir.

Aktarma hataları: Günlük defterdeki bir kaydın, ayrı bir sayfa ya da deftere kaydedilmesi esnasında yapılan hatalardır. Sayısal hatalar ve hesap hataları şeklinde ortaya çıkmaktadır (Tayman ve Tekşen, 2019: 458-459).

Telafi edici hatalar: Belirli bir zaman diliminde yapılan hatanın giderilmesi amacıyla yapılan hatalardır. Bu hataların varlığı, geleceğe yönelik tahmin ve analiz süreçlerinde oldukça tehlikelidir. Telafi edici hataların varlığı, güvenli gibi görünen işlemlere karşı şüphe uyandırmakta ve zaman kaybına yol açmaktadır.

Bilgi ve tecrübesizlikten kaynaklanan hatalar: Meslek mensupları hangi alanda olursa olsun görevlerini yerine getirirken mesleğin yasal mevzuatı, temel ilke ve esasları ve ahlaki değerlerini gözetmek durumundadır. Hataları önleyebilmenin en etkin metodu değişen koşullara göre yetişmek ve gelişmektir. Dönemin gerektirdiği ekonomik, sosyolojik ve teknolojik yapıya göre gerekli bilgi ve donanıma sahip olmaktır. Bu yetkinliğe sahip olmak bu tür hataların minimum düzeye indirgenmesinde etkili olacaktır. Bu noktada tecrübeli kişilerden yararlanılması, hizmet içi eğitim, seminer, konferans gibi faaliyetlere düzenli katılımın sağlanması bilgi ve tecrübesizlikten kaynaklanan hataların önlenmesinde etkili olacaktır.

3. Hile Kavramı

Bireye sözleşme yapmak amacıyla, gerçeklik payı bulunmayan beyanlarla bilerek ve yahut kasti bir şekilde bireyde doğruluğu olmayan bir durum oluşturmak ve bunun devamını sağlayacak şekilde davranışta bulunmak hile olarak ifade edilmektedir (Ardıç ve Ersoy, 2007: 71).

Hile; kişi, kurum ya da kuruluşlara ait kaynakların ya da varlıkların bilinçli olarak yanlış kullanımı, çalınması, yanlış yönlendirilmesi ya da suistimal edilmesidir. Hile olarak belirtilen eylemler, bireylerin kasıtlı şekilde yaptıkları uygulamalarla haksız kazanç elde etmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır (Abdioğlu, 2007: 121).

Hilenin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak 2000'li yıllardan sonra ortaya çıkan hileli finansal rapor skandallarından sonra bu kavram yeniden gündem olmuştur. Önce Amerika Birleşik Devletleri'nde (Enron, Worldcom, Adelphia vb.) olmak üzere sonrasında ise Avrupa (Parmalat, Royald, Ahold, İmar Bankası) ve tüm dünyaya yayılan büyük şirket olayları hile kavramının önemini yeniden ortaya çıkarmıştır (Varıcı, 2012: 125).

Hilenin özelliklerine bakıldığında ise; öncelikle hile, herkesçe yapılabilecek bir eylemdir. Hile, hiçbir millete atfedilememekte ve kültürel sınırı bulunmamaktadır (Terzi, 2012: 35). Hile, hileyi gerçekleştiren kişi ya da işletmelerce gizli şekilde yapılmaktadır. Bir durumun hileli olarak tanımlanması için kasıtlı ve bilerek yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Hile, her tür organizasyon ve işleyişte olabilmektedir. Hile ile doğrudan ya da dolaylı olarak yarar sağlanması hedeflenmektedir. Hiçbir sistem tarafından tamamen ortadan kaldırılamamaktadır. Hilenin varlığı açığa çıktığında birey, kurum ve kuruluşlar zarar görmektedir (Bozkurt, 2009: 60).

4. Hile Türleri

Hile; fayda sağlamak ya da kar elde etmek için, herhangi bir grubu ya da karşı tarafı zarara uğratmaya sebebiyet veren yanıltma eylemi olarak ifade edilmektedir (Bozkurt, 2009: 60). Hile ve hata kavramları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Esasen temel fark eyleme ilişkin niyettir. Hata kayıtlar üzerinde yapılırken, hile belgeler üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca hile, hatadan farklı olarak fayda sağlamak amacıyla bilinçli olarak yapılmaktadır (Bayraklı, 2012: 49). Haklı gösterme, fırsat ve baskı ise hilenin unsurlarıdır. Hile üçgenini bu unsurlar oluşturmaktadır (Pehlivanlı, 2011: 3). Hile üçgeni, hilelerin hangi sebeple oluştuğunun belirlenmesinde yardımcı olmaktadır (Terzi, 2012: 35). Yine hileye başvurmada belli amaçlar gözetilmektedir. Bu amaçlar (Açık, 2012: 355); Tarafların birbirlerini yanıltma arzuları, karların daha az dağıtılması, yolsuzlukların saklanması, zimmeterin gizli tutulması, vergi kaçırma, hak edilmeyen teşviklerden yararlanmak istenmesi şeklindedir.

Hile türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar bulunmakla beraber literatür ve uygulamada karşılaşılan hile türleri ise aşağıdaki gibidir (Özçelik vd., 2017: 202).

Kayıt dışı işlemler: Yapılan her türlü kayıt ve işlemin belgelere dayandırılması gerekmektedir (Altındağ, 2001: 688). Kayıt dışı işlemlerde işlemin belgesiz yapılması ve ilgili deftere kaydının yapılmaması durumu söz konusu olmaktadır. Yani, hesapların kayıtlara aktarılmamasından ötürü ortaya çıkan işlemlerdir. Alım satım ilişkili fatura düzenlememek kayıt dışı işlem olarak belirtilmektedir (Karakoç, 1997: 99).

Bilançoya ilişkin hileler: Bilanço; işletmelerin finansal yapısı ve mevcut görünümünü hakkında bilgi sunan önemli bir mali tablodur. Finansal değerlendirmede en çok kullanılan tablolardan biridir. İşletmeye ilişkin kaynaklar, varlıklar, nakit yapısı ve karlılık profili bilanço aracılığıyla saptanmaktadır. Bu bilgilere ait yanlış ya da yanıltıcı işlemlerin yapılması bilanço hilesi olarak ifade edilmektedir. Bilanço hileleri mevcut durumu bilinçli olarak olduğundan farklı göstermek amacıyla yapılan kasıtlı hilelerdir. Bu hile türü bilanço süslemesi, bilanço maskeleymesi, bilanço değiştirilmesi, bilanço kötüleştirilmesi şeklinde de ifade edilmektedir (Jafarlı ve Gahramanlı, 2018: 5).

Belgede sahtecilik: Sahtecilik, gerçeği olduğundan farklı gösterme olarak ifade edilmektedir. Belge sahteciliği ise belge ya da belge içeriğinin gerçeği yansıtmaması ya da belgenin gerçek ancak içeriğinin gerçek dışı olması olarak belirtilmektedir. Sahte belgeler, işlem gerçekliği olmayan fakat işlem hakkı varmış gibi ayarlanan belgelerdir. Fatura, senet, ücret bordroları, çek, gider pusulası gibi belgelerin gerçekte kullanılmama durumu olmadığı halde gerçekmiş gibi ayarlanması durumudur (Aytekin, 2017: 85).

Uydurma hesaplar: Gerçek olmayan bireyler ile ticari işlem yapmış gibi ve yahut hayali kişilere hesap açmak şeklinde aldatmak ve yanıltmak amacıyla düzenlenen hesaplardır. Burada bir kazancı, geliri gizleme ya da maliyet ya da gideri arttırarak gerçekte olmayan kişiler adına yanıltıcı, hayali şekilde hesap oluşturulması durumu söz konusudur (Özçelik vd., 2017: 203).

İşlemden önce veya sonra kayıt: Finansal işlemlere ilişkin kayıt sürecinde tarih önemli bir kriterdir. İşlemlerin düzenli ve zamanında kayıt altına alınması gerekmektedir. Gelir ve giderlerin aynı muhasebe dönemine kaydedilmesi önem arz etmektedir. Bunun aksini taşıyan işlemler aykırılık oluşturmaktadır. Gelir ve giderlerin ilgili döneme kaydının yapılmaması karın istenildiği gibi düşük ya da yüksek gösterilmesine sebep olabilmektedir. İşlemden önce kayıt ile mevcut gelirin düşük düzeyde gösterimi sağlanırken, ilgili dönemde gider olarak yazılması gereken işlemlerin kaydedilmemesi gelirin yüksek gösterilmesine yol açabilmektedir. Türkiye’de Vergi Usul Kanununun 219. Maddesine göre kayıtların 10 gün içerisinde yapılması gerekmektedir (Celayir, 2017: 68). Zamanından önce ya da sonra yapılan işlemler yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarmakta aynı zamanda da vergi zıyanına yol açarak sorumluluk doğurmaktadır (Küçüksavaş, 2006: 370).

Varlıkların kötüye kullanılması: Nakit para, stok gibi varlıkların kurum çalışanı ya da üçüncü kişiler tarafından kötüye kullanılması ya da çalınması bu hile türünde yer almaktadır. En yaygın görülen hile türüdür (Golden, 2006: 124).

Bilgisayar hileleri: Gelişen teknoloji ile bilgi sistemleri de paralel bir şekilde gelişme göstermiştir. Bilgi sistemlerinde yaşanan ilerleme belgeleme, kaydetme, raporlama, doğrulama gibi finansal işleyiş fonksiyonlarını da etkilemiştir. Kayıt ortamının bilgisayar sistemine aktarılmasıyla bugün gelinen noktada işlemler çok daha kolay ve hızlı bir şekilde yürütülmektedir. Ancak bu gelişmişlik beraberinde kayıtların istenildiğinde değiştirilmesi ya da geriye dönük işlem gibi hilelerin de yapılmasına kolaylık sağlamıştır. Uzaktan bilgisayar yoluyla bu hileler kolaylıkla yapılabilmekte ve hileyi yapan kişiyi bulmak da zorlaşmaktadır. Genel olarak bilgisayar hileleri; yazılım üzerinde oynama, yanlış veri girişi, manyetik alanlarda saklanan verilerin, bilgilerin değiştirilmesi ya da silinmesi şeklinde olmaktadır (Özçelik vd., 2017: 202).

Yolsuzluk ve etik olmayan eylemler: Yolsuzluk, kendisi için bir fayda elde etmeye çalışan kişilerin kendilerine olan güven, iyi niyet ve sorumluluğu kötü amaçla kullanmaları olarak ifade edilmektedir. Yolsuzluk, kişisel menfaatleri suistimal etmek olarak da tanımlanmaktadır (Yardımcıoğlu vd., 2014: 172). Kamu yönetim sözlüğünde ise yolsuzluk; uygunsuz, kuralına uygun olmayan, yolunda yapılmayan iş ve davranışlar olarak açıklanmaktadır. Hukuki ve sosyolojik açıdan ise kamusal görev, yetki ve kaynakların toplumsal norm ve standartlara aykırı şekilde bireysel çıkarlar için kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır (Uğur, 2012: 302). İrtikap, kişinin zor durumda kalmasından yararlanarak ikna ederek fayda ya da çıkar sağlama durumudur. Rüşvet ise işi yapmakla görevli kimsenin görevi dışında bir işi yapması veyahut yapmayarak menfaat sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Rüşvet eylemi yolsuzluğun büyük bölümünü oluşturmaktadır (Toroslu, 2001: 235).

Son olarak, hile eylemini yapan kişiler ve etkilerine bakıldığında aşağıdaki görünüm elde edilmektedir.

Tablo 1: Hile Aktörleri, Etkilenenler ve Etki Türleri.

Hile Aktörü	Hileyi Gerçekleştiren	Hileden Etkilenen	Açıklama
Yönetim	İşletme üst yönetimi	Borç verenler, Hissedarlar, finansal tablolara güvenen diğer bireyler	Üst yönetimin finansal işlemler ile ilgili yanlış bilgilendirme yapması.
Satıcılar	İşletmeye mal ve hizmet temin eden işletme ya da bireyler	Mal veya hizmet alan işletmeler	Mal ve hizmetlerin bedelinin olması gerekenden daha fazla talep edilmesi veyahut ödemesi gerçekleşmiş malların teslim edilmemesi.

Çalışanlar	İşletmede istihdam edilen personeller	İşveren	Çalışanların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde işverenlerinden haksız kazanç elde etmeleri.
Manipülatör kişiler	Halka açık bir işletmenin menkul kıymetini alarak yatırım yapma görüntüsünde olan manipülatör yatırımcılar	Yatırımcılar	Hileli yatırımlara teşvik ve para akışı sağlamak.
Müşteriler	İşletmeden mal veya hizmet alan kişi ya da işletmeler	Mal ya da hizmet satan işletmeler	Düşük fiyatlandırma isteği veyahut kendilerine ait olmayan bir şeyi vermeleri hususunda satıcının aldatılması.

Kaynak: Yardımcıoğlu ve diğerleri (2014), s. 182 referans alınarak oluşturulmuştur.

5. Literatüre Bakış

Finansal tabloların hazırlanması sürecinde finansal bilgilerin doğru ve zamanında işlenmesi finansal tabloların güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Hata ve hilelerin minimum düzeye indirgenmesi iş ve işleyişin devamlılığı ve geleceğe ilişkin tahminin neler olacağına tespitinde yol gösterici olmaktadır. Hata ve hileler, finansal tahminlemede büyük sorun olarak görülmektedir. Hatalı, hileli işlemler ve sonuçları belli bir kesime büyük fayda sağlarken, geniş bir kitlenin ise olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Hata ve hileler finansal tahminlerin doğruluk ve dürüstlüğüne yönelik güvenin sarsılmasına da neden olmaktadır (Rezaee, 2002: 1). Finansal tahminlemede hata ve hile, ilgili kişilerin yanlış karar almalarına yol açmakta ve bu sürece dahil olanların kariyerine zarar vermektedir. Hata ve hilelerin varlığı denetim mekanizmasını işleyişini olumsuz etkilemekte, denetim mesleğinin dürüstlük ve doğruluğunu zedelemektedir. Finansal tablo ve tahminlerdeki hata ve hileler finansal bilgi güvenilirliğine zarar vermekte, sermaye piyasalarına olan güveni azaltmaktadır.

Hata ve hilelerin sebep ve sonuçlarıyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Kirik (2007), 71 muhasebe meslek mensubunun katılım sağladığı çalışmada hata ve hileyi etik açıdan ele almıştır. Çalışma sonucunda hile konusunda meslek mensuplarının müşterilerce yoğun baskıya maruz kaldıklarını, muhasebecilerin ise yoğun iş temposu ve mesleki bilgi yetersizliği

nedeniyle hatalı işlemlerin ortaya çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Hata ve hilelerde hükümet politikaları ve vergi uygulamalarının da etkili olduğunu ifade etmektedir. Mali denetimlerdeki yetersizlikler ve yasal boşluklar ile meslek mensuplarının müşterileriyle olan ücret bağının varlığının hileli işlemlere yönelimde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Rezaee (2002), çalışmasında finansal tablo hile oluşumunu 3C modeli ile açıklamaktadır. Bunlar; Condition (Şartlar), Corporate Structure (Şirket Yapısı), Choices (Şartlar)'dır. Rezaee şartlar kısmının oluşum belirtilerini ise; yönetim kurulu eksiklikleri, iç denetimdeki yetersizlik, muhasebede yetkin olmayan üst yönetim baskısı, kısıtlayıcı kredi anlaşmaları, sürekli değişiklik gösteren dış denetçiler, müşteriye bağlılık, gelirdeki yükselmeyi destekleyecek nakdi kaynağın olmaması şeklinde ifade etmektedir.

Yaman (2008), çalışmasında hata ve hileleri temel mali raporlama açısından ele almıştır. Hata ve hile ile finansal tablo kullanıcılarının nasıl yanıltıldıklarını, vergiden kaçırma dürtüsünün hileye yönelmede etkili faktör olduğunu ve hata ve hileye neden olan faktörlerin ortadan kaldırıldığında sorunların çözüleceğini belirtmektedir. Dikkatsizlik, bilgisizlik, yolsuzluk, ihmal gibi durumların önlenmesinde etkin bir iç muhasebe sisteminin gerekliliğini çalışmasında vurgulamıştır.

Canbulut (2008), çalışmasında Sermaye Piyasası Kurulu bültenlerini baz alarak Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin hangi yöntemleri kullanarak finansal bilgi manipülasyonu yaptıklarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada bilanço, finansal tablo, gelir-gider tablosu, düzeltme, mali tablolardan yararlanılarak sınıflandırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda gerek işlem bazlı gerekse bilgi bazlı pek çok manipülasyonun yapıldığı tespit edilmiştir.

Küçük ve Uzay (2009) çalışmasında hileli finansal raporlamada zayıf kurumsal yapı, kuvvetli iç ve dış baskı ile iç kontrol mekanizmasının zayıflığının etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine çalışmada elde edilen bir başka sonuç, hileli finansal raporlamanın hedefinin esasen kurum ya da kuruluşun varlık ya da kaynaklarının değerini olduğundan daha fazla yansıtmaktır. Hileli finansal raporların neden olduğu olumsuz sonuçlardan kaçınmanın en etkili yöntemi olarak ise denetim mekanizmasının ağırlığının artırılması yoluyla sağlanacağı ifade edilmiştir.

Turgut ve Yücel (2023) finansal raporların bilgiyi en doğru şekilde yansıtmaları için bağımsız denetim mekanizmasının önemini vurguladıkları çalışmada mali tabloların önceden belirlenmiş ilkeler uygun olarak hazırlanmasının olası hata ve hilelere ilişkin makul bir güvence sağladığı ve bunun finansal raporların hem ulusal hem de uluslararası mecrada

kullanıcılarına ortak bir dil sunması açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Çelik (2010), Gaziantep'te 326 meslek mensubunun katılımının sağlandığı çalışmada finansal tablolardaki hataların personelin sorumsuzluğu ve dikkatsizliğinden kaynaklandığı, mevcut durumu daha iyi göstermek ve vergi avantajı sağlamak amacıyla hileli işlemlere başvurulduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yücel ve Yücel (2020), Marmara bölgesinde 223 bağımsız denetçi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada denetçilerin sorumluluk algılarının bağımsızlık algılarını artırırken müşterilerine dönük kayırmacılık eğilimlerinin bağımsızlığı azaltan bir unsur olduğu vurgulanmaktadır.

Dönmez ve Karausta (2011), Akdeniz üniversitesi İ.İ.B.F (Maliye, İktisat, İşletme) öğrencilerini baz alarak yaptığı çalışmada yolsuzluğa karşı finansal tablo hilesi, varlık suistimalinde öğrencilerin hassas oldukları, kadınların ise hileli eylemler ve rapor etme eğilimlerinin yüksek olduğu, okudukları bölümün ise rapor etme ve hile eğilimi üzerinde kısmen etkili olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

Kaya ve Yanık (2011), 124 muhasebe meslek mensubuna yapılan anket sonuçlarına göre meslek mensupları müşteri memnuniyetini esas almaktadır. Müşterilerin finansal tabloların düzenlenmesinde baskı yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yine finansal işlemlerde hatalı-hileli kayıt talepleri ile karşı karşıya kalındığı, müşterilerin hileli kayıt yapılması üzerinde etkili olduğunu ifade etmişleridir.

Yıldız ve Baskan (2014), Borsa İstanbul'da yer alan 187 şirket yöneticisi ve muhasebe birim sorumlusu üzerinden yapılan çalışmada, finansal tablolara ilişkin hilelerin tespiti ve tedbirinde önemli üç aracın bağımsız denetim mekanizması, iç kontrol ve iç denetim olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Aytekin vd. (2015), Balıkesir'de çalışan muhasebe meslek mensuplarını içeren çalışmada finansal tablolarda en çok karşılaşılan hile göstergelerinin; ani oluşan dalgalanmalar, nakit tahsilatları artarken kredi kartı ve çek tahsilatlarının aynı kalması ya da azalması, sıklıkla yüksek oranda yapılan hizmet alımları ve bazı satıcılara faturaları geldiğinde hemen ödeme yapılması olduğu sonucu saptanmıştır.

Kıymık vd. (2015), Borsa İstanbul'da Hizmetler Endeksi'nde bulunan 46 şirket üzerine yapılan çalışmada 14 şirketin finansal raporlamada hileli işlem yaptığı saptanmıştır. Elde edilen bulgulara göre hile yapan ve hile yapmayan şirketlerin muhasebe kültür yapılarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir. Aynı zamanda hileli finansal raporlama yapan şirketlerin

diğer şirketlere oranla daha çok gizlilik ve profesyonellikten yana eğilimde oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Jafarlı ve Gahramanlı (2018), hile yapıldıktan sonra yani hile ile karşı karşıya kalındığı zaman değil, hile yok iken tüm ihtimal ve tehditleri göz önüne alarak proaktif yaklaşımlar ile bütün önlemlerin uygulanması gerektiğinin önemi üzerinde durulmuştur.

Kaya ve Uzay (2018) çalışmasında finansal tabloların denetiminde bağımsız denetçilerin hile ve mevzuata aykırılıklara ilişkin sorumluluklarını değerlendirmektedir. Çalışmada bağımsız denetçilerin istikrarlı hareket etmeleri gerektiği, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi kurumlarla işbirliği içerisinde olması, hukuki danışmanlık edinmesi, kamu yararı gözetmesi hususlarına ağırlık verilmesi gerektiğine ilişkin tespitte bulunulmuştur.

Türedi ve Celayir (2021), hile ve hile riskine karşı mücadelede iç kontrol mekanizmasının önemini vurguladığı çalışmasında, finansal işlemlerde hata ve hilelerin olumsuz sonuçlarından korunmak amacıyla iç kontrol yapısının kurulması ve etkin işleyişinin gerekliliği vurgusu yapılmıştır.

6. Sonuç

Hata ve hile içeren finansal tahminleme ileriye dönük belirsizliği arttırmaktadır. Hata ve hileler finansal raporlama sürecinin doğruluğunu ve niteliğini azaltmaktadır. Benzer şekilde hata ve hile içeren işlemler denetim mekanizmasının doğruluk ve tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Finansal tahminlemede hata ve hilenin varlığı finansal bilgilerin güvenilirliğini azaltmakla beraber sermaye piyasalarına olan güven duygusunu zedelemektedir. Buna paralel olarak sermaye piyasalarının etkinliği de zarar görmektedir. Ülkenin ekonomik ve mali yapısı, büyüme ve refah düzeyi de olumsuz etkilenmektedir. Hata ve hilelerin varlığı taraflar arasında ihtilafların artmasına, hukuki süreçlerin artmasına neden olarak ekonomiye ilave maliyetler yüklemektedir. Finansal tahminlemede hata ve hile finansal aktörlerin yanlış karar vermelerine yol açmaktadır. Hile ve hata işlemi yapan bireylerin iş ve kariyer hayatları zarar görmekte, hileye ortak olan kuruluşlar büyük ekonomik kayıplar yaşayabilmektedir.

Hata ve hileler devletin önemli gelir kaynağı olan vergi gelirlerini etkilemektedir. Hak edilmeyen devasa kazançlar ile ülkedeki yüksek gelir sahipleri ile dar gelirli bireyler arasındaki makas açılmakta bu ise sosyolojik problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Özellikle 2000'li yılların başında ortaya çıkan finansal işlem sıkıntıları kişi, kurum ve kuruluşların piyasaya olan güven duygusunda azalmaya, geleceğe yönelik iş, işleyiş ve tahminlerde daha temkinli yol izlenmesine neden olmuştur. Yaşanan skandallar piyasaya olan güvenin yeniden inşa edilmesinde denetim mekanizmasının önemini yeniden ortaya koymuştur. Hata ve hilelerin minimum düzeye indirilmesi, finansal tablolar aracılığıyla raporlanan bilgilerin doğru, açık, anlaşılır ve güvenilir şekilde oluşturulması bir zaruriyettir.

Finansal tablolar oluşturulurken ya da finansal tahminlemede bilgi kalitesindeki düşüklüğün temel nedeni hata ve hilelerden kaynaklanmaktadır. Hata ve hilelerin oluşmaması ve olumsuz etkisinin giderilmesi hususunda güçlü bir iç kontrol sistemi oluşturulmalıdır. İç kontrol sisteminin tam çalışması, finansal tablolarda kesin bilginin verilmesi ve finansal tahminlemede doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmayı sağlayacağı için hata ve hile büyük oranda engellenebilecektir. Finansal tahminlemede hata ve hile oranının minimum tutulmasında, meslek mensuplarını denetleyen denetçilerin meslek mensuplarından daha çok bilgi, donanım ve tecrübeye sahip olması gerekmektedir. Bu noktada analiz, istatistik, finansal raporlama gibi alanlarda aralıklı şekilde nitelikli eğitimlerin verilmesi büyük önem taşımaktadır. Meslek mensupları mesleği icra ederken son derece titiz bir şekilde görevlerini yerine getirmelidir. Meslek mensuplarının mesleki değer ve etik kurallarına uygun hareket etmeleri, gerekli hassasiyete sahip olmaları hileye yönelik işlemlere ilişkin baskıların azaltılmasında faydalı olacaktır.

Hata ve hilelerin önlenmesinde işletme yöneticilerinin de taşıması gereken yükümlülükleri bulunmaktadır. Yöneticinin iktisadi yönden güçlü olması, birey psikolojisinden anlaması, ahlaki ve etik değerlere ehemmiyet vermesi, yöneticilik alanında iyi bir eğitim almış olması, astlarını ödüllendirebilecek duyarlılığa sahip olması, güvenilir olması gibi unsurlar hata ve hilelerin önlenmesinde yardımcı olabilecektir. Teknolojik gelişmelerin takibi, teknolojik aletlerin ve güncel programlama tekniklerinin (denetim yazılımı vb.) doğru ve etkin kullanımı hata ve hilelerin kolay fark edilmesini sağlayacaktır.

Yine analitik inceleme yönteminin kullanılması, Benford yasasından yararlanılması, caydırıcı yasal hükümlerin arttırılması, veri madenciliğinin kullanımı gibi hususlarda hata ve hile riskinin azaltılmasında etkili olacaktır. Bu konuda kanunların sadeleştirilmesi toplumun kolay bir şekilde kavramasını sağlayacak olup hataların önüne geçilmesinde fayda sağlayacaktır. Hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik proaktif hile denetim yöntemlerinin kullanımı hile ile mücadelede daha etkin sonuç alınmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdioğlu, H. (2007). Hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik proaktif yaklaşımlar. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 22, 119-138.
- Açık, S. (2012). Muhasebede hata ve hilelerin vergi hukuku açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 351-366.
- Altındağ, M. (2001). *Vergi ve revizyon rehberi*. İstanbul: Yaklaşım Yayınları.
- Ardıç, O. ve Ersol, E. (2007). *Borçlar hukuku*. Ankara: Agon Bilgi Akademisi.
- Ata, H.A., Uğurlu, M. ve Altun, M. Ö. (2009). Finansal tablo hilelerinin önlenmesinde denetçi algılamaları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 215-230.
- Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M. (2015). Uygulamacıların muhasebede hata ve hileler ile hile belirteçlerine yönelik yaklaşımları: Balıkesir ili örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 44, 69-89.
- Aytekin, İ. (2017). *SMMM ve YMM mesleklerinde etik algısı ve bunun muhasebe hata ve hilelerine etkisi: TRC 1 bölgesi analizi*. (Doktora tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Baskan, D. (2013). *Muhasebe hata ve hilelerin önlenmesinde bağımsız denetimin rolü ve etkinliği: bir uygulama* (Doktora Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Bayraklı, H. E. (2012). *Muhasebe ve vergi denetiminde muhasebe hata ve hileleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bektöre, S., Çömlekçi, F. ve Sözbilir, H. (1993). *Mali tablolar analizi*. Eskişehir: Birlik Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin kara deliği hile, çalışan hileleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Canbulut G. (2008). *Finansal bilgi manipülasyonu ve örnek bir uygulama* (Yüksek lisans tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Celayir, D. (2017). *Bağımsız denetçilerin hileye ilişkin sorumlulukları kapsamında denetimde beklenti farklılığı: Bir saba çalışması* (Doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çelik, T. (2010). *Muhasebede hata ve hileler ile ilgili muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Dönmez, A. ve Karausta, T. (2011). Çalışanların mesleki hile algısı ve ihbar hattı kullanarak rapor etme eğilimleri üzerine Akdeniz üniversitesi iktisadi idari bilimler fakültesinde yapılan bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 104, 17-41.
- Erdoğan, M. (2018). *Denetim*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. E-ISBN 978-975-06-2499-5.
- Gökay, Y. (1994). *İşletmelerde vergi denetimi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

- Golden, T. S. (2006). *A guide to forensic accounting investigation*. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Güçlü, F. (2005). *Muhasebe denetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Haftacı, V. (2014). *Muhasebe denetimi*: İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Jafarlı, R. ve Gahramanlı, G. (2018). Hata, yaratıcı muhasebe ve hile ayırımı, muhasebe hilelerine karşı çözüm önerisi: Enron skandalı örneği. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Karakoç Y. (1997). *Türk vergi yargulaması hukukunda delil*. İzmir: Denge YMM AŞ Yayınları.
- Kaval H. (2005). *Muhasebe denetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaya, N. ve Yanık, R. (2011). Muhasebe meslek ahlakı, etik ve müşteri tatmini ilişkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 15(49), 293-306.
- Kaya, H. P. ve Suzay, Ş. (2018). Hileli finansal raporlama ve bağımsız denetçinin sorumluluğu. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 721-740.
- Kepekçi, C. (1994). *İç kontrol sistemi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kıymık, H., Bekci, İ. ve Acar, D. (2015). Örgütsel kültür ve örgütsel muhasebe kültürü ile hileli finansal raporlama arasındaki ilişki: Borsa İstanbul (BİST) hizmetler endeksinde bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(4), 759-784.
- Küçüksavaş N. (2006). *Genel muhasebe ilke ve uygulamaları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Özçelik, H., Karataş Aracı, Ö. N. ve Keskin, S. (2017). Muhasebe hata ve hileleri: Meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (29), 197-214.
- Pehlivanlı, D. (2011). *Hile denetimi metodoloji ve raporlama, vaka incelemeleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial statement fraud – prevention and detection*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Sarı kale, H. ve İltar, B. (2018). Finansal Analiz Sürecindeki Temel Mali Tablo Düzeltmelerinin Oran Analizine Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 165-184.
- Tayman, M., ve Tekşen, Ö. (2019). Muhasebe denetiminde karşılaşılan hata ve hileler: Meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 455-477.
- Terzi, S. (2012). *Hileli finansal raporlama önleme ve tespit*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Toroslu, N. (2001). *Ceza hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Turgut, C. ve Yücel, R. (2023). Finansal tablolara olan güvenin tesisinde bağımsız denetim ihtiyacı ve denetimin geleceği. Presented At The Silk

Road www.silkroadcongress.co.uk 2nd International Scientific Research Conference, İğdır.

- Türedi, H. ve Celayir, D. (2021). Hilenin tespiti ve önlenmesinde iç kontrol yapısının etkinliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-20.
- Uğur, H. (2012). Türkiye'nin yolsuzlukla mücadele enstrümanları. *TBB Dergisi*, 98, 301-344.
- Varıcı, İ. (2012). Hileli finansal raporlama açısından denetçinin sorumluluğu: İMKB'de faaliyet gösteren işletmelerin denetim raporlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 3(5), 123-144.
- Yaman, T. (2008). *Finansal tablolar aracılığı ile kullanıcılara yanıltıcı bilgi sunulması ve sonuçları* (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay, Y. ve Kocamaz, H. (2014). Yolsuzluk, muhasebe hileleri ve örnekleri. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 171-188.
- Yıldız, E. ve Başkan, T. D. (2014). Muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçlar: BİST şirketleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 62, 1-18.
- Yücel, D., ve Yücel, R. (2020). Denetçi girişimciliğinin denetim sorumluluğu kayırmacılık ve denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkileri. *Akademik Matbuat- Journal Of Social Research*, 4(2), 81-100.